

Cenové změny a jejich odraz v účetních informacích[#]

Miloslav Janhuba^{*}

Cenové změny a skladba výsledku běžného období

Celkovou velikost započtených nákladů/výnosů zásadním způsobem ovlivňuje použitý oceňovací model (oceňovací základna) – historické ceny, dnešní ceny obnovy (záměny), dnešní ceny pozbytí, nebo historické ceny přepočtené na pevnou kupní sílu, případně diskontované očekávané peněžní toky.

Podrobné vykazování skladby dosaženého výsledku, nejen ve standardně požadované struktuře výsledku provozního, z finančních operací a z nahodilých událostí, ale rovněž výsledku za operace, odděleného od výsledků z cenových změn, zcela jistě kvalitativně povyšuje celek disponibilních dat v účetních výkazech. Otázkou zůstává, zda máme za všech okolností oddělovat přínosy/újmny spojené se změnami cen individuálních aktiv (pasiv) – zvláště realizované a nerealizované – od výsledkových vlivů spojených se změnami celkové cenové hladiny (změnami kupní síly jednotky měny vykazování, resp. funkční měny), které jsou obvykle označovány jako zdánlivé zisky/ztráty, anebo se spokojit se zahrnutím všech důsledků cenových pohybů jedinou částkou (např.: „Celkový zisk z běžné činnosti ... v tom zisk/ztráta z cenových změn ...“).

Základní informační obohacení takto vykazovaného výsledku spočívá v rozšíření *plasticity* obrazu výkonnosti podniku a jeho managementu v uplynulém období. Uživatel může pro svoje potřeby odvozovat různé úrovně dosaženého výsledku, spojené s uskutečněnými transakcemi, s cenovými změnami, s celkovou úrovní cenové hladiny atd.¹

Příklad: (podnik obchodující se zbožím, nemá žádná dlouhodobá aktiva)

údaj	k 1. lednu	k 30. červnu	k 31. prosinci
nabývací ceny (1 ks)	100	125	150
prodejní ceny (1 ks)	110	140	170
obecný cenový index	100	108	112
nakoupeno (ks)	60		
prodáno (ks)		50	

Balance	k 1. lednu
peníze	3 000
vlastní kapitál	3 000

pro nákup zásob (zboží) byl 1. 1. získán úvěr 3 000 s 10% úrokem p. a.

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného záměru *Rozvoj účetní a finanční teorie a její aplikace v praxi z interdisciplinárního hlediska* s registračním číslem MSM6138439903.

^{*} Prof. Ing. Miloslav Janhuba, CSc. – profesor; Katedra finančního účetnictví a auditingu, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3; <mjanhuba@vse.cz>.

¹ Podrobnější členění srov. Janhuba (2004, s. 110).

Naším úkolem je vykázat výsledek hospodaření k 31. prosinci běžného roku alternativně v historických cenách (konvenčně), v pevné kupní síle k 31. 12. a při použití oceňovací základny cen obnovy. Výsledná čísla jsou uvedena v podobě velmi zjednodušeného výkazu zisků a ztrát (výsledovky) ve vertikální formě:

První varianta – historické ceny (konvenční model)

Položka	částka	poznámka
Výnosy (tržby)	7 000	50 ks · 140
Náklady na prodané zboží	-5 000	50 ks · 100
Hrubé rozpětí	2 000	
Úroky z úvěru	-300	10 % z úvěru 3 000
Celkový výsledek z operací	1 700	

Druhá varianta – historické ceny s přepočtem na pevnou kupní sílu měny k 31. 12.

Položka	částka	poznámka
Výnosy (tržby)	7 259,26	7 000 · 112/108
Náklady na prodané zboží	-5 600	5 000 · 112/100
Hrubé rozpětí	1 659,26	
Úroky z úvěru	-300	
Výsledek z operací	1 359,26	
Zdánlivý zisk na kupní síle	100,74	viz propočet v tabulce A
Celkový výsledek	1 460	

Tabulka A – propočet zdánlivého zisku

Položka	nominálně	koefficient přepočtu	přepočteno
Peníze k 1. 1.	3 000	1,120	3 360,00
Tržby	7 000	1,037	7 259,26
Nákupy	-6 000	1,120	-6 720,00
Placené úroky	-300	1,000	-300,00
Peníze k 31. 12.	3 700		3 599,26
zdánlivý zisk		{3 700 – 3 599,26}	100,74

Třetí varianta – ceny obnovy

Položka	částka	poznámka
Výnosy (tržby)	7 000	50 ks · 140 (prodejní cena)
Náklady na prodané zboží	-6 250	50 ks · 125 (nabývací cena v období prodeje)
Hrubé rozpětí	750	
Úroky z úvěru	-300	
Výsledek z operací	450	
Realizovaný přínos	1 250	50 ks · (125 – 100), při prodeji
Nerealizovaný přínos	500	10 ks · (150 – 100), k 31. 12.
Celkem výsledek	2 200	

Vykazováním struktury dosaženého výsledku v závislosti na oceňovací základně a na podrobnosti oddělování operačních výsledků od výsledků z cenových změn můžeme

poskytnout uživateli informace o podstatě výkonnosti podniku a jeho managementu v uplynulém období (uplynulých obdobích).

Teoreticky za mezní podrobnost lze považovat vykazování výsledku podle základny „prodejní ceny“² spojené s oddělením ‚reálné‘ a ‚imaginární‘ části (operační výsledek spolu s realizovanými přínosy/újmami – ‚reálná‘ část výsledku; výsledek ze změn kupní síly spolu s nerealizovanými přínosy/újmami – ‚imaginární‘ část výsledku).

Cenové změny a výkaz rozvaha

Účetní výkaz rozvaha představuje základ všech výkazů účetní závěrky a jeho funkce je nezastupitelná, a to jak ve smyslu počátečního ‚zakotvení‘ pojmenovaných hodnot, které představují původ finančních prostředků použitých v podniku (pasiva rozvahy) i jejich vklad do konkrétních majetkových součástí (aktiva rozvahy), tak také vyjádření odrazu jejich vývoje (objemu i struktury).

Statický obrázek skladby zdrojů a jejich věcně-peněžní formy v určitém okamžiku – tak jak byla chápána rozvaha v počátcích její prezentace uživatelům – už delší čas nevyhovuje požadavkům, které jsou uživateli vznášeny na informační potenciál souboru účetních výkazů. Přesto se zatím zdá, že v principu je to právě statická rozvaha³, kterou až dosud vymezují právní předpisy pro účetní výkaznictví.

Od počátku dvacátého století se stále výrazněji prosazují od statického odlišná pojetí nejen rozvahy, ale rovněž celé účetní závěrky; přitom je tento trend veden snahou zdůraznit ve stále větší míře odklon od tradičně pojímaných uzávěrkových čísel (zejména konečných zůstatků stavových účtů podnikových aktiv a pasiv) směrem k produkci takových údajů, které budou zaměřeny na výkonnost účetní jednotky (složky výsledku a rezultující jeho *rozdělitelná* část včetně podmiňujících peněžních toků).

Spolu s hlavním pramenem (pozitivních) výsledků, jímž je uskutečňovaný obrat výkonů, je ovšem nutno uživatele informovat rovněž o činitelích, které celkovou výši výsledku neoddělitelně ovlivňovaly stejně významně jako obrat sám, někdy možná ještě významněji – o cenových změnách.

„Zachování výkonnosti podniku je předpokladem pro nerušené pokračování výrobního procesu. Složky majetku a kapitálové položky, stejně jako všechny náklady a výnosy uvedené v roční účetní závěrce se musí vykazovat v peněžních jednotkách, přičemž hodnota peněz může během doby kolísat ... Tento problém zaměstnává bilanční teoretiky již od inflace dvacátých let.“ (Wöhe, 1995, s. 605).

Započítání a účetní ocenění aktiv

Vykazované věcně-peněžní součásti, které jsou výsledkem předchozích hospodářských aktivit, jsou jednotkou plně ovládány a jednotka od nich očekává budoucí zvýšení prospěchu, tedy podniková *aktiva*, představují při svém účetním zachycování právě v důsledku jejich měnících se cen významný metodický problém. Jeho řešení v obecné rovině je nastíněno řadou bilančně-teoretických postulátů, avšak pro zachování (kontrolovatelné) objektivity vykazovaných hodnot zužují ustanovení normativních textů rozsah použitelných postupů na

² Resp. zpětně ziskatelné částky.

³ Přesněji řečeno, nominálně pojatá statická rozvaha – pozn. aut.

takové, které vedou k opatrnému „zjištění obnosu, který může být jako zisk odňat podniku.“ (Moxter, 1993, s. 506).

V rovině obecně možných postupů pro vyjádření objektivně vzniklých cenových změn lze uvést v zásadě použití indexního přepočtu položek vyjádřených v historické ceně, dále pak účetní přecenění jako reakci na změnu ceny konkrétního aktiva, promítnuté buď do výsledku hospodaření daného období, anebo přímo do některé položky vlastních zdrojů jiné než je výsledek běžného období (nejčastěji do zvláštního fondu „z nového ocenění“).

Započítání a účetní ocenění dluhů

Vykazované použité zdroje, jejichž stav je výsledkem předchozích hospodářských aktivit, jednotka za ně v plném rozsahu odpovídá a ukončení jejich využití je spojeno s očekáváním budoucího snížení prospěchu, tedy podnikové *dluhy* (závazky, pasiva v užším smyslu) svou podstatou podléhají bezprostředním cenovým změnám významně méně. Na rozdíl od aktiv tak nepředstavuje jejich (pře)hodnocení v penězích zásadnější účetně metodický problém. Přesto se pro určité cíle má změna mohutnosti jejich peněžního vyjádření vykázat, a proto se s přeceněním závazků v účetnictví rovněž pracuje (všeobecně známá je amortizace diskontu/prémie u zpeněžených dluhopisů vlastní emise). Tak jako se u aktiv pracuje s dvojitou cenovou změnou (změna tržní ceny konkrétního aktiva, změna kupní síly peněžní jednotky, vystupující jako měřítko), lze v zásadě s touto dvojitou změnou pracovat i u dluhů ovšem s tím rozdílem, že pro individuální změny se užije zřejmě výhradně pravidel úrokování. Rozdíly z těchto změn mění strukturu pasiv (tj. každá taková změna se promítne jako zvětšení / zmenšení cizích/vlastních zdrojů).

Vlastní kapitál jako reziduum

Podle anglo-amerických účetních zvyklostí tvoří vlastní kapitál (vlastní zdroje financování) reziduální (rozdílovou) veličinu po odečtení všech dluhů od celkových aktiv. Zdůraznění anglo-americké účetní tradice je v této souvislosti nezbytné, poněvadž (na rozdíl od kontinentální Evropy) není v angličtině obecný adekvátní termín, který by vyjádřil úhrnně *pasiva*, a proto – ostatně stále více, bohužel, i v domácích odborných textech – se bilanční rovnice v anglických textech vždy uvádí jako „Assets = Liabilities + Equity“, tedy „aktiva rovná se závazky plus vlastní kapitál“. V určitém smyslu lze bilanční rovnici v této podobě dobře využít ke zjištění rozdílu ve velikosti vlastního kapitálu mezi obdobími v situaci, kdy se účetnictví (v plném slova smyslu, tj. systém záznamů založený na rovnováze aktiv a pasiv a podvojném zápisu) nevede, nebo jeho informace jsou nedostupné.⁴

Vlastní kapitál v závazkovém pojetí

Evropská účetní tradice vyjadřuje bilanční rovnici v závislosti na užitém účetním modelu jako aktiva = pasiva (myšleno v souhrnu jejich ke stejnému časovému okamžiku oceněných mohutností), případně aktiva + náklady = pasiva + výnosy. V obecné rovině není tedy činěn rozdíl mezi *charakterem* dluhů, závazků a vlastního kapitálu. Tento přístup vyplývá z interpretace obsahu levé a pravé strany rozvahy: vlevo jsou uvedeny věcné a peněžní *prvky* ovládaných ekonomických zdrojů (sc. budoucího prospěchu), vpravo je *plán rozdělení* těchto

⁴ Aktuální stavy aktiv a dluhů zjistíme inventurou a rozdíl porovnáme se záznamem o minulé výši vlastního kapitálu. Zjištěný přírůstek je (po vyloučení eventuálních vkladů vlastníky) ziskem, úbytek (po vyloučení vlastnických výběrů) ztrátou.

prvků v případě, kdyby podnik svou činnost měl ukončit, tedy nárok (podíl) vlastníků a nároky (podíly) věřitelů na určitý rozsah disponibilních ekonomických zdrojů. Tento přístup také vyžaduje určitou formální preciznost, která se ovšem v současném úzu považuje za chybu (mám na mysli uvádění oprávek aj. kontraktivních pozic v pasivech a kontrapasivních pozic [například ztráty, nebo vlastních akcií] v aktivech). Takto pojatou skladbu obsahu pravé strany rozvahy poprvé uceleně formuloval Berliner (1920, s. 91). I když se jeho postuláty setkaly ve své době s nedůvěrou a pochybnostmi, zejména ze strany právně pojímané bilanční nauky, ve vztahu k cíli bilancování jsou Berlinerovy závěry platné.

Uchování podnikové podstaty v podmínkách měnících se cen

Otevřenou otázkou zůstává problém zajištění „going concern“, tedy pokračování v činnostech podniku v dohledné budoucnosti, jež tvoří jeden z fundamentálních předpokladů obecně uznávaných zásad pro sestavování účetních výkazů. Tento problém lze redukovat na problém zachování (lépe však rozšíření) podstaty podniku v procesu rozdělování dosažených výsledků: státu (daně), vlastníků (podíly – dividendy) a podniku samému (reinvestice).

Otázky spojené s optimálním zajištěním fungování podniku do budoucna jsou spojeny s řadou teoretických i v praxi používaných postupů pro vymezení maximálně *rozdělitelného zisku*. A právě v této etapě manažerského rozhodování hraje významnou úlohu podchycení vlivu cenových změn na celkovou úroveň vykazovaných hospodářských čísel v účetních výkazech.

Bilanční analytici dospěli v cestě za pregnantním výrazem tohoto podchycení k celé řadě koncepcí, které byly publikovány v posledních třiceti letech s větší anebo menší odezvou v praxi. V zásadě jde vždy o postup, jímž se účetní (vykázaný) zisk má redukovat takovým způsobem, aby byla zachována podniková podstata a docíleno alespoň v minimální míře přizpůsobení potenciálu podniku tendencím rozvoje příslušného odvětví. Ať už se jedná o klasické práce publikované Schmalenbachem (1947), Sommerfeldem (1955) nebo Schmidtem (1956), anebo o práce novější, z nichž zejména Kosiol (1956) nebo Seicht (1992) věnovali těmto otázkám pozornost, cílem takové redukce jsou vždy racionální úvahy o budoucím vývoji hospodářské situace (finanční pozice) dané účetní jednotky ve stávajících podmínkách.

Novější úvahy tohoto typu jsou charakterizovány – pokud jde o vlivy cenových změn – realizací analytických propočtů směřujících k tzv. *netto uchování substance*, tj. „udržení substance pomocí oddělení určité části účetního zisku je potřebné jen u majetkových předmětů financovaných z vlastního kapitálu, zatímco inflační nárůsty cen u majetkových hodnot financovaných z cizího kapitálu jsou kompenzovány odpovídajícím zvýšením cizího kapitálu.“ (Sieben – Schildbach, 1973, s. 579).

Za předpokladu *netto uchování substance* bude zisk roven přebytku čistých aktiv na konci období (jejich reprodukčních cen) nad hodnotou čistých aktiv na počátku období (opět v reprodukčních cenách). Zachování věcné podnikové podstaty je takto dosaženo v reprodukčních cenách čistých aktiv. Cenové změny v ostatních složkách aktiv se považují za kompenzované důsledky změn cen v cizích zdrojích, část prostého zisku, nahrazující rozdíl historických a reprodukčních cen čistých aktiv, je určena k reinvestování (zvláštní rezervní fond). Tímto způsobem vylučujeme z *rozdělitelného zisku* část, která je nezbytná pro financování obnovy „vlastních“ vstupních činitelů v podmínkách nákupních cen současného trhu. Zisk k rozdělení není krácen o celý rozdíl z cenových změn vstupních činitelů (jak je

tomu u tzv. brutto postupu), ale jen o část tohoto rozdílu připadající na vstupní činitele financované z vlastních zdrojů.

Na základě účetních pravidel a postupů, jimiž se na konci období připravuje výkaz rozvaha, není však možné určit přesně každou jednotlivou část nebo díl aktiv, která jsou financována vlastními zdroji a obdobně části nebo díly financované z cizích zdrojů (singulární vazby aktiv a pasiv). Tento v zásadě početně-technický problém má v současné době pouze teoretická řešení. Jednou z možností je aplikovat model tzv. „kvadratického účetnictví“, nebo jeho zjednodušenou podobu, bilancování (a účtování) formou tzv. „zdrojových reprezentantů aktiv“. Jedná se o (obecně řádkové) vektory, jimiž je úplně popsán hodnotový podíl každého z existujících podnikových zdrojů v příslušné aktivní položce rozvahy.

Je třeba připomenout dvě skutečnosti, které plynou z ustanovení mezinárodních standardů účetního výkaznictví: 1. účetní model není standardizován; 2. mimo údajů vztahujících se ke zjišťování čistých oběžných aktiv (nesprávně „pracovní kapitál“) není vznašen požadavek na vykázání vazby mezi daným aktivem (skupinou aktiv) a konkrétním pasivem (skupinou pasiv, zdrojů). Vyplývá to mj. z toho, že v běžně chápaném účetnictví jsme schopni v každém okamžiku určit pravdivost bilanční rovnice ($\sum \text{aktiv} = \sum \text{pasiv}$), případně ještě tuto pravdivost potvrdit pro určité osamostatněné bilanční celky⁵. Pro účely objektivizace zjišťování informace o singulární vázanosti aktiv a pasiv lze využít dále uvedené teoretické modely, které by ovšem nutně představovaly přebudování běžného účetnictví a v každém případě by bylo zapotřebí dobře kvantifikovat poměr nákladů a užitku z jejich zavedení.

Nestandardní záznamy v kvadratickém účetnictví

Model kvadratického účetnictví vychází z myšlenek, které byly aktuální v 60. a 70. letech 20. století a jsou spojeny především se strukturní analýzou. Model strukturní analýzy byl vybudován pro potřeby bilancovaného zobrazení proudů mezi odvětvími v rovině národního hospodářství a ukázal se být poměrně dobrým analytickým nástrojem pro zjišťování (lineárně pojímaných) parametrů rovnovážného celku vzájemně kooperujících prvků (entit). Dnes již všeobecně známé je např. použití strukturní analýzy pro stanovení koeficientů plné spotřeby při vyčíslování hodnoty finálního produktu konkrétního odvětví. Poslední z řady aplikací lineárního strukturního modelu uvnitř podniku představuje kalkulace úplných nákladů prodaných výkonů podle účelu, je-li používána druhová klasifikace v účetnictví a za podmínky existence a kvantitativního podchycení objemů kooperujících vnitropodnikových útvarů a uznávání výkonů útvarům celopodnikové režie (např. administrativě) podle určitého lineárního klíče (srv. Janhuba, 2006).

Myšlenka strukturního bilancování jako východiska záznamů, které povedou v kterémkoliv okamžiku k úplné informaci o singulární vazbě aktiva a pasiva (nebo slaběji skupiny aktiv a skupiny pasiv), pochází od prof. Dr. Jiřího Vysušila (1976). Je nutno upozornit, že se dosud (ve stávající etapě výzkumu) nejedná o komplexní aplikaci strukturně-analytických výpočetních postupů, zejména ne o vymezení podmínek, za kterých je cílová strukturní bilance regulární maticí, ani o propočty, které by mohly vést např. ke zjišťování stínového (alternativního, oportunního) ocenění disponibilních zdrojů při manažerských rozhodovacích úlohách. Všechny tyto aplikace jsou primárně uskutečnitelné, ovšem pouze za předpokladu řetězení čtverného (kvadratického) záznamového modu v účetnictví.

⁵ Jak tomu bylo např. v socialistické československé rozvaze, kde byla samostatně bilancována tzv. „oblast základních prostředků a investic“ a vedle toho tzv. „oblast oběžných prostředků“.

Objektivně uskutečněná a řádně oceněná transakce je zaznamenána dvěma dvojicemi zápisů tak, že se zvlášť zachytí podvojný zápis v obvyklém účetním smyslu (např. Md Pokladna, D Odběratelé) a zvlášť podvojný zápis *symetrický* k zápisu prvnímu. Symetrický zápis je formálně opačný obvyklému zápisu a ve většině případů musí být uskutečněn se zápornými znaménky. Symetrický zápis transakce je zápisem skryté (latentní) transakce vázané s transakcí zjevnou (manifestní). Nejčastějším případem takových latentních transakcí je právě přesun ve zdrojích, které byly užity pro konkrétní aktivum, spolu s tímto aktivem. Takové transakce běžné účetní zápisy nezobrazují; pro normální (dvoutřídní) zachycení bilančních změn to není nezbytné.

V kvadratickém účetnictví platí bilanční rovnice v podobě maticové: $e(Va) = e(Cp)$, neboli součet řádkového vektoru aktivních souhrnů je roven součtu sloupcového vektoru pasivních souhrnů, kde „aktivní souhrn“ je dnešní běžná položka aktiv a „pasivní souhrn“ dnešní běžná položka pasiv. V kvadratickém účetnictví tak, na rozdíl od běžného záznamu, máme k dispozici další rozměr číselných informací, jmenovitě skladbu pasiv singulárního aktiva a naopak.

Počáteční strukturní bilance B_0

Počáteční strukturní bilance je vytvořena z řádků jednotlivých ovládaných aktiv a ze sloupců jednotlivých použitých zdrojů (pasiv) v okamžiku t_0 (zpravidla počátek hospodářských aktivit dané entity).

Úplná matice pro záznamy M

Matice M vznikne doplněním B_0 o sloupce a řádky scházejících položek (tj. aktiv do sloupců a pasiv do řádků) na čtvercovou matici s prázdnou stopou.

Záznam operací

Podle konvence zaznamenáváme hodnotu operace jednou v průsečíku řádku (Md) a sloupce (D) pro konkrétní položky a jednou záporně v zrcadlovém průsečíku.

Příklad: (srv. Janhuba, 2007a)

1. Vznik matice B_0 :

Na počátku hospodářských aktivit přijala entita od vlastníků 500 peněžních jednotek v hotovosti a 500 peněžních jednotek jako dlouhodobé hmotné aktivum. Z peněžních jednotek 400 uložila entita na svůj vkladový účet v bance.

$B_0 \equiv$ (na počátku se jedná o vektor)	vlastní kapitál
Dlouhodobá aktiva hmotná	500
Vklad v bance	400
Peníze v hotovosti	100

Bilanční suma (v tomto případě souhrn sloupcového vektoru aktiv) činí 1000, rovno celkovým (vlastním) zdrojům.

2. Doplnění matice B_0 na matici M

$M \equiv$	Dlouhodobá aktiva hmotná	Vklad v bance	Peníze v hotovosti	Vlastní kapitál
Dlouhodobá aktiva hmotná		0	0	500
Vklad v bance	0		0	400
Peníze v hotovosti	0	0		100
Vlastní kapitál	-500	-400	-100	

3. Záznam transakce v průběhu období (zde na dluh pořízena zásoba suroviny 200 a dluh byl poté uhrazen z vkladu v bance)

$M_1 \equiv$	Dlouhodobá aktiva hmotná	Suroviny	Vklad v bance	Peníze v hotovosti	Vlastní kapitál	Dluhy
Dlouhodobá aktiva hmotná		0	0	0	500	0
Suroviny	0		0	0	200	-200
Vklad v bance	0	0		0	200	0
Peníze v hotovosti	0	0	0		100	0
Vlastní kapitál	-500	-200	-200	-100		0
Dluhy	0	0	200	0	0	

Transakce zaznamenané tímto způsobem dostávají tedy ještě další rozměr, tj. v případě pohybu aktiv zajistíme rovněž obraz pohybu použitých zdrojů a naopak. Jedná-li se o výsledkové transakce, mohou tvořit buď první (levý horní), nebo poslední (pravý dolní) kvadrant matice M . Např. u nákladů, které nejsou dosud uplatněny výsledkově (costs), se příslušné zdroje (např. nezaplacená faktura za spotřebovaný materiál) promítnou do toho aktiva, ve kterém bude daný náklad alokovan (např. nedokončené nebo hotové výrobky) spolu s alokační operací (existuje-li, např. zvýšení stavu zásob vlastní výroby).

Pokud by se aplikace plného (maticového) kvadratického záznamového modu jevila příliš komplikovaná, lze využít jednodušší (vektorový) model, který je vybudován na zobrazení aktiv ve strukturně rozvinuté formě *zdrojových vektorů*, například v podobě analytických účtů. Necht' *zdrojovým reprezentantem aktiva* (dále ZRA) je n -místný (sloupcový) nezáporný vektor s nejméně jedním nenulovým prvkem. Potom matice sestavená z m ZRA tvoří strukturní bilanci, jejíž sloupcové součty (řádkový vektor SA) odpovídají běžně vykazovaným položkám aktiv a řádkové součty (sloupcový vektor SP) odpovídají běžně vykazovaným položkám pasiv. Pro každé aktivum vytvoříme tolik analytických účtů, kolik míst ZRA má model obsahovat. Běžné operace (tři ze základních typů) se zachycují změnami v příslušných analytických účtech ZRA, u operací typu $A+ A-$ je kromě běžného zachycení poměrných změn ZRA rovněž zachycována doprovodná operace se zdroji (dochází-li k ní podle povahy operace s aktivy). Na konci období máme v analytických účtech jednotlivých ZRA k dispozici opět quasi-strukturní bilanci, v níž je obsažena informace o vazbě konkrétní položky aktiv a konkrétní položky pasiv. Celá pestrá skladba nově vznikajících operací není samozřejmě výše zmíněnými typy vyčerpána.

Příklad: (srv. Janhuba, 2007b)

Nechť jsou aktiva podniku X členěna do tří skupin (dlouhodobá, krátkodobá mimo peněz, peníze), pasiva rovněž do tří (vlastní kapitál, dlouhodobé dluhy, krátkodobé dluhy). Jednotlivé ZRA nechť tvoří:

Dlouhodobá aktiva	Krátkodobá aktiva	Peníze	
60	30	0	90
20	10	15	45
0	10	25	35
80	50	40	170

Strukturní bilance odpovídá skladbě uvedených ZRA, bilanční suma je 170.

Uskutečněné operace:

1. nákup dlouhodobých aktiv na dlouhodobý úvěr 20 A+ P+
2. nákup krátkodobých aktiv zapláceno 10 A+ A–

Změny ZRA po 1. operaci:

Dlouhodobá aktiva	Krátkodobá aktiva	Peníze	
60	30 (60 %)	0	90
40	10 (20 %)	15	65
0	10 (20 %)	25	35
100	50	40	190

Operace č. 1 zvyšují bilanční sumu na 190, dlouhodobé dluhy vázané na dlouhodobá aktiva se zvyšují o 20.

Změny ZRA po 2. operaci:

Dlouhodobá aktiva	Krátkodobá aktiva	Peníze	
60	30 (50 %)	0	90
40	13,75 (22,9 %)	11,25	65
0	16,25 (27,1 %)	18,75	35
100	60	30	190

Operace č. 2 nemění bilanční sumu; snižují se peněžní prostředky a zvyšují se krátkodobá aktiva o 10, ovšem poměr zdrojů vázaných na krátkodobá aktiva se výrazně změnil.

Pokud dodržíme pravidla soustavy s analytickými účty ZRA, máme po uskutečnění a zaznamenání příslušných operací k dispozici informaci jak o změnách aktiv doprovázených změnami ve skladbě zdrojů u jednotlivých aktiv, tak také informaci o změnách skladby zdrojů samých, jež při tradičním účtování zůstává skrytá. Mnohem zajímavější obraz o změnách ve zdrojích přinese např. inkaso pohledávek za realizované výkony a následně úhrada dluhu těmito penězi.

Singulární vazby v rozvaze

Prakticky užívaným řešením otázky singulární vazby aktiv a pasiv je konstrukce zvláštní rozvahy pro analytické účely na základě jisté *přiřazovací fikce*, kdy se běžná výroční rozvaha

přepracuje podle ‚zásad dobrého financování‘ vyjadřujících vázanost pohotových peněžních prostředků a dalších likvidních finančních aktiv především splatnými závazky podle jejich lhůt a posloupně vázanost ostatního zbývajícího majetku zdroji vlastními. Na základě takto přepracované (fiktivní) rozvahy lze potom propočítat netto postupem výši zvláštního rezervního fondu (z vykázaného zisku běžného období) pro zachování věcné podstaty podniku.⁶ Rozdíl ve velikosti takového rezervního fondu brutto přístupem ve srovnání s přístupem netto, odrážející existující cenové změny aktiv, ukáže následující **ilustrační příklad** (skutečnosti jsou zjednodušeny na maximální míru, aby vynikla variantnost výpočtů):

Rozvaha v minimálním členění k 1. 1. a k 31. 12. běžného roku

Aktiva	1. 1.	31. 12.
Dlouhodobá (zůstatkové ceny)	100	150
Krátkodobá (oběžná)	100	90
Peníze a jejich ekvivalenty	50	40
celkem		250

Pasiva	1. 1.	31. 12.
Vlastní kapitál	200	250
Závazky	50	30
celkem	250	280

Singulární vazby aktiv a pasiv:

ZR dlouhodobých aktiv	[90;10]	[140;10]
ZR oběžných aktiv	[90;10]	[75;15]
ZR peněžních prostředků	[20;30]	[35;5]

Cenové změny:

- průměrné zvýšení cen dlouhodobých aktiv během roku 16 %,
- průměrné zvýšení cen oběžných aktiv během roku 20 %.

Brutto výpočet zvláštního rezervního fondu pro uchování podnikové podstaty:

- průměrná výše dlouhodobých aktiv: 125,
- průměrná výše oběžných aktiv: 95,
- průměrný cenový nárůst u dlouhodobých aktiv: $16 \% \cdot 125 = 20$,
- průměrný cenový nárůst u oběžných aktiv: $20 \% \cdot 95 = 19$,
- celkový nárůst průměrné hodnoty nenominálních aktiv $20 + 19 = 39$.

Z dosaženého účetního zisku za běžný rok by bylo třeba dotovat zvláštní rezervní fond pro uchování podnikové podstaty částkou 39 (o tuto částku by se zároveň měl snížit disponibilní zisk pro výplaty podílů).

⁶ Konstrukce přiřazovacích fikcí v bilancích pro analytické účely je spojena zejména s osobností prof. Dr. A. G. Coenenberga, vedoucího katedry pro podnikové hospodářství, auditing a controlling na universitě v Augsburgu, SRN. Srov. např.: Coenenberg (1997).

Netto výpočet zvláštního rezervního fondu pro uchování podnikové podstaty:

- průměrná výše dlouhodobých aktiv financovaných z vlastních zdrojů: 115,
- průměrný cenový nárůst u dlouhodobých aktiv financovaných z vlastních zdrojů:
 $16 \% \cdot 115 = 18,40$,
- průměrná výše oběžných aktiv financovaných z vlastních zdrojů: 82,50,
- průměrný cenový nárůst u oběžných aktiv financovaných z vlastních zdrojů:
 $20 \% \cdot 82,5 = 16,50$.

Celkový nárůst průměrné hodnoty nenominálních aktiv financovaných z vlastních zdrojů $18,40 + 16,50 = 34,90$. Dotace zvláštního rezervního fondu pro uchování podnikové podstaty netto by měla činit o 4,10 méně, než v případě výpočtu brutto. Částka 4,10 by tak zvyšovala disponibilní zisk pro výplaty podílů).

Závěr

Bude-li odraz cenových změn, které během roku ovlivnily ohodnocení podnikových aktiv a pasiv, neanonymně prezentován ve výkazech tvořících účetní závěrku, dostane uživatel takových výkazů významným způsobem obohacenou informaci o vlivech a příčinách ústících do konkrétní finanční pozice účetní jednotky (rozvaha) a zejména pak informaci o komplexním charakteru celkového dosaženého výsledku („úplná“ výsledovka): „reálná“ část – operační zisk plus realizované přínosy/újmami ze změn cen konkrétních aktiv/pasiv – a „imaginární“ část – tvořená zdánlivým ziskem/ztrátou z pohybu celkové cenové hladiny (pohyb kupní síly měny vykazování) plus nerealizovanými přínosy/újmami ze změn cen konkrétních aktiv/pasiv. Dopad cenových změn konkrétních držených aktiv na celkovou finanční pozici jednotky hodnoceno z pohledu zachování podnikové podstaty objektivizovaným způsobem tak reguluje maximální výši rozdělitelného (pokud byl dosažen) zisku za běžné období tak, aby nebyla ohrožena stávající podnikatelská aktivita jednotky (předpoklad going concern).

Literatura

- [1] Berliner, M. (1920): *Buchhaltungs- und Bilanzlehre*. Hannover, Hahnsche Buchhaltung, 1920.
- [2] Bott, K. (ed.) (1955): *Lexikon des kaufmännischen Rechnungswesens – Band 2*. Stuttgart, Muth, 1955.
- [3] Coenenberg, A. G. (1997): *Jahresabschluss und Jahresabschlussanalyse*. Landsberg am Lech, Moderne Industrie, 1997.
- [4] Bott, K. (ed.) (1956): *Lexikon des kaufmännischen Rechnungswesens – Band 3*. Stuttgart, Muth, 1956.
- [5] Janhuba, M. (2004) *Extension on the Level of Economic Profit/Loss*. In: Zarzecki, D. (ed.): *Zarządzanie Finansami – Tom I.*, Szczecin, Uniwersitet Szczecinski, 2004.
- [6] Janhuba, M. (2006): *Standardizované výkazy a aplikace kvadratického účetnictví*. In: Hora, M. – Mokošová, D. (eds.): *Účetnictví v procesu světové harmonizace*. Praha, Oeconomica, 2006, s. 60–64.

- [7] Janhuba, M. (2007a): *Základy teorie účetnictví*. Praha, Oeconomica, 2007.
- [8] Janhuba, M. (2007b): *Účetní informace pro uchování podnikové podstaty*. In: Hora, M. – Vašeková, M. (eds.): *Teória, prax a vzdelávanie v účtovníctve a auditorstve vo svetle medzinárodných noriem*. Bratislava, Ekonomická univerzita, 2007, s. 62-65.
- [9] Kosiol (1956): *Pagatorische Bilanz*. In: Bott, K (ed.): *Lexikon des kaufmännischen Rechnungswesens – Band 3*. Stuttgart, Muth, 1956, s. 2085-2120.
- [10] Moxter, A. (1993): *Bilanzauffassungen*. In Wittmann, W. (ed.): *Handwörterbuch der Betriebswirtschaft*. Stuttgart, Schäffer-Poeschel, 1993, s. 500-510.
- [11] Seicht, G. (1992): *Bilanzierung*. Wien, Linde, 1992.
- [12] Schmalenbach, E. (1947): *Dynamische Bilanz*. Bremen-Horn, Dorn, 1947.
- [13] Sieben, G. – Schildbach, T. (1973): *Substanzrechnung und anteilige Fremdfinanzierung. Ein Beitrag zur Behandlung des Schuldenproblems in Jahresabschlüssen bei Geldentwertung*. Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis, 1973, roč. 25, č. 5, s. 577-592.
- [14] Schmidt (1956): *Organische Bilanz*. In: Bott, K (ed.): *Lexikon des kaufmännischen Rechnungswesens – Band 3*. Stuttgart, Muth, 1956, s. 2043-2059.
- [15] Sommerfeld (1955): *Eudynamische Bilanz*. In: Bott, K (ed.): *Lexikon des kaufmännischen Rechnungswesens – Band 2*. Stuttgart, Muth, 1955, s. 980-985.
- [16] Vysušil, J. (1976): *Mezioborové bilance*. Praha, SNTL, 1976.
- [17] Wöhe, G. aj. (1995): *Úvod do podnikové ekonomiky*. Praha, C. H. Beck, 1995.

Cenové změny a jejich odraz v účetních informacích

Miloslav Janhuba

ABSTRAKT

Popis širších souvislostí odrazů změn cen v podnikovém hospodaření a možností započítávání těchto změn do účetních výkazů. Vybrané postupy, jimiž lze důsledky cenových změn neanonymně vykázat jako součást výsledku hospodaření běžného roku. Teoreticky možná odloučení důsledků cenových změn aktiv, které byly financovány z vlastních zdrojů, od důsledků těchto změn u aktiv financovaných cizími zdroji v souvislosti s bilančním vymezením podnikové podstaty a účetními politikami, které mají zabránit její erozi.

Klíčová slova: Aktiva; Závazky; Vlastní zdroje; Cena historická; Cena běžná; Rozvaha; Přínosy a újmy.

Value Changes and Their Reflections in Accounting Information

ABSTRACT

Broader horizons description of changing value reflections in firm's economy and accounting. The chance for disclosure of value changes in financial reporting. Selected methods for full disclosure of value change in the comprehensive income statement. Some theoretical possibility, how separating results of value changes in equity-funded assets, and liability-funded assets for the capital maintenance concept with relevant accounting policy.

Key words: Assets; Liabilities; Equity; Historical Cost; Current Cost; Balance Sheet; Gains and losses.

JEL classification: M41.